

Ruige dwergvleermuis

Hoe redden we vogels en vleermuizen van de isolatiedood?

De uitspraak van de Raad van State op 2 augustus trok landelijk grote media-aandacht: als een woningeigenaar spouwmuren wil isoleren, moet er eerst voldoende ecologisch onderzoek plaatsvinden om vast te stellen of er vleermuizen in kunnen zitten. Dit roept de vraag op of we zo onze verduurzamingsdoelen wel kunnen halen. Het tien jaar geleden geïntroduceerde soortenmanagementplan (SMP) biedt een oplossing, maar gaat niet snel genoeg. Het pre-SMP biedt uitkomst, leggen Wendy van Poppel en David van der Veen van de provincie Utrecht uit. In gemeenten die van de methode gebruikmaken, kunnen particuliere woningeigenaren toch op korte termijn isoleren en tegelijkertijd vleermuizen, gierzwaluwen en huismussen beschermen.

tekst Nancy Rullens (provincie Utrecht),
foto's Wiegert Steen

> Wendy van Poppel is coördinator van de aanpak Biodiversiteit in Stad en Dorp (BiSD) bij de provincie Utrecht en neemt deel aan de landelijke Agenda Natuurinclusief: 'We werken daarbij nauw samen met collega's en externe partijen aan andere maatschappelijke opgaven, zoals klimaatadaptatie, gezonde leefomgeving, versnelling woningbouw en energietransitie.' Die samenhang tussen de thema's is goed te zien bij het verduurzamen van woningen. Nu steeds meer mensen hun woning laten isoleren, staan de populaties vleermuizen, huismussen en gierzwaluwen onder druk. Zij leven in de spouw of onder het dak en bij het vullen van de spouwmuren met isolatiemateriaal worden deze dieren verstoord – vaak met dodelijke gevolgen. Volgens de Wet natuurbescherming is het verstoren en doden van deze (beschermde) diersoorten en het wegnemen van hun verblijfplaatsen verboden. Bij het verbouwen of verduurzamen moet de eigenaar van een gebouw eerst ecologisch onderzoek laten doen naar de aanwezigheid van deze diersoorten en vervolgens maatregelen nemen om het doden of verwonden te voorkomen. Als er beschermde soorten aanwezig zijn, moet de eigenaar een ontheffing aanvragen bij de provincie. Van Poppel: 'Dit is vooral voor particulieren een lange en kostbare weg. Anderhalf jaar later en zo'n 5.000 euro verder mogen zij beginnen met isoleren.'

Soortenmanagementplan

De provincie Utrecht heeft daarom in 2017 een gebiedsgerichte aanpak met soortenmanagementplannen (SMP's) geïntroduceerd gericht op het verduurzamen van woningen. David van der Veen, ecoloog bij de provincie Utrecht: 'Wij bieden als bevoegd gezag gemeenten de mogelijkheid om ontheffingsaanvragen op gebiedsniveau in te dienen. Een gemeente schakelt dan een ecologisch bureau in dat alle woonkernen binnen een gemeente onderzoekt waar belangrijke verblijfplaatsen van vleermuizen en vogels zijn. De gemeente zorgt er eveneens voor dat er een mitigatie- en compensatieplan, en een administratie- en monitoringsplan worden opgesteld. Die vormen de basis voor een SMP-ontheffing. In deze plannen staan maatregelen om achteruitgang van de aangetroffen soorten tegen te gaan én zoveel mogelijk een 'ecologische plus' te creëren. Dus het gaat niet alleen om het in stand houden van de beschermde populaties, het is juist de bedoeling ze te laten groeien.' Dit gebeurt door per saldo veel meer nieuwe verblijfplaatsen te realiseren dan er verloren gaan. Bijvoorbeeld door verblijfplaatsen te koppelen aan het groenbeleid, en daarmee aandacht te besteden aan hoogwaardig groen in de openbare ruimte, zodat vliegroutes en foerageergebieden behouden blijven en uitgebreid worden. Bij nieuwbouw is het mogelijk om natuurinclusief bouwen als norm in te voeren.

Een gebiedsgerichte ontheffing is tien jaar geldig. Particulieren, woningcorporaties, projectontwikkelaars en andere initiatiefnemers kunnen – onder voorwaarden – gebruikmaken van deze ontheffing. Van der Veen: 'Op deze manier hoeft niet elke individuele woningeigenaar of corporatie een ecologisch onderzoek te laten doen. Dit kan veel tijd en geld besparen en er wordt bovendien beter rekening gehouden met de natuur.'

Pre-SMP: oplossing voor de korte termijn

Voor de korte termijn biedt het SMP geen directe oplossing. Van Poppel: 'Het ecologisch onderzoek duurt al snel zo'n anderhalf tot twee jaar. In deze periode zijn er nog geen beschermende maatregelen getroffen, zodat in deze periode nog veel vleermuis- en vogelverblijfplaatsen verloren gaan. De lange onderzoeksduur was voor gemeenten in de provincie Utrecht een reden om niet met een SMP te starten. Want met de warmtetransitie moeten op korte termijn al heel veel woningen worden geïsoleerd. Met als gevolg dat de populaties vleermuizen, gierzwaluwen en huismussen zwaar getroffen worden. Daarom zijn we op zoek gegaan naar een oplossing die in de tussenliggende periode ingezet kan worden. Dat was heel complex, ook omdat een ontheffing een stevige juridische onderbouwing moet hebben en het

ecologisch moet kloppen. Tegelijkertijd moet de oplossing ook werkbaar zijn voor de isolatiebranche en betaalbaar blijven voor woningeigenaren. In gesprek met de isolatiebranche bleek dat zij zelf ook naar een oplossing zochten. Uiteindelijk hebben we na veel overleg met brancheorganisatie VENIN en diverse andere partijen een nieuwe methodiek ontwikkeld: natuurvriendelijk isoleren onder een pre-SMP.'

Hiermee krijgt een gemeente een tijdelijke ontheffing (twee jaar), die bruikbaar is voor particuliere grondgebonden koopwoningen. Voorwaarde voor het pre-SMP is dat de gemeente start met een gemeentebreed ecologisch onderzoek, zodat er over twee jaar een SMP is. Daarnaast moeten gemeenten verspreid over de woonkernen gemiddeld tussen de tien en dertig grote vleermuisraamverblijfplaatsen creëren in en aan gebouwen, zoals door het plaatsen van grote kraamkasten, het ombouwen van zolders en toegankelijk maken van spouwmuren.

Natuurvriendelijk isoleren

Een derde voorwaarde is dat woningeigenaren kiezen voor "natuurvriendelijk isoleren". Dit houdt in dat het isolatiebedrijf de woning voorafgaand aan het isoleren "natuurvrij" maakt. Hiervoor maakt het isolatiebedrijf de openingen

onder de dakrand dicht en plaatst het "exclusion flaps" voor openingen in de spouwmuur. De vleermuizen kunnen dan nog wel naar buiten vliegen, maar niet meer terug naar binnen. Ook worden nieuwe verblijfplaatsen in de spouw aangebracht. Minimaal vier dagen later mag de woning worden geïsoleerd. Het isolatiebedrijf meldt elk project, inclusief foto's van de ingrepen, via een GIS-applicatie.

Uiteraard moet er rekening gehouden worden met de kwetsbare periode zoals de kraamtijd en de winterperiode. Van der Veen: 'Wij hebben een training "Natuurvrij maken" ontwikkeld voor isolatiebedrijven die natuurvriendelijk willen isoleren. Sinds najaar 2022 hebben al bijna dertig – vaak grote, landelijk werkende – isolatiebedrijven deze training gevolgd. Voor de bedrijven is het vooral een omslag dat ze rekening moeten houden met het broedseizoen van vogels, en de kraamtijd en winterrust van vleermuizen. Dit betekent onder andere dat ze in de periode 1 augustus tot 1 november en in maart woningen natuurvrij moeten maken. Isoleren kan daarna het hele jaar door. Dit vergt een andere planning bij de bedrijven dan ze gewend waren.'

Als basis voor het aantal te compenseren verblijfplaatsen heeft de provincie Utrecht een model laten ontwikkelen (zie kader Verblijfplaatsen

Gewone dwergvleermuis

Wendy van Poppel, coördinator van de aanpak Biodiversiteit in Stad en Dorp (BiSD) bij de provincie Utrecht

David van der Veen, ecoloog bij de provincie Utrecht

Een maatregel bij natuurvriendelijk isoleren is het plaatsen van "exclusion flaps" voor openingen in de spouwmuur. Vleermuizen kunnen dan nog wel naar buiten vliegen maar niet meer naar binnen.

compenseren). De methodiek wordt gemonitord, maar is nog te nieuw om uitspraken te kunnen doen over de effectiviteit ervan. Van der Veen: 'De eerste onderzoeksresultaten laten wel zien dat we aan de veilige kant zitten van de modellering.'

Vervolg

De methodiek van pre-SMP gevolgd door het SMP wordt nu uitgerold bij bijna alle gemeenten in de provincie Utrecht. Van der Veen: 'Particuliere woningeigenaren willen nu ook door met isoleren. Het Rijk heeft steeds meer stimuleringsprogramma's en campagnes voor particuliere verduurzaming. Gemeenten werken hard aan de wamttransitie op wijkniveau en die start met het isoleren van woningen. Daarom is het pre-SMP nu juist zo belangrijk, om ervoor te zorgen dat er nog vleermuizen, gierzwaluwen en huismussen overblijven.'

Het gaat nu heel snel. Gemeenten willen graag de methodiek toepassen en kunnen gebruikmaken van praktische hulp en subsidie van de provincie. Het enthousiasme is groot, de grootste knelpunt in de voortgang is het gebrek aan capaciteit bij adviesbureaus voor ecologisch onderzoek. Maar desondanks verwacht ik dat de meeste gemeenten binnen enkele jaren een (pre-)SMP hebben.' Van Poppel vervolgt: 'Ook landelijk krijgt de pre-SMP-methodiek navolging. De provincie Overijssel werkte net als andere provincies al jaren met het SMP en heeft nu ook het pre-SMP omarmd. Veel andere provincies volgen en zullen volgen, zeker na de uitspraak van de Raad van State. Zo wordt natuurvriendelijk isoleren steeds meer de standaard en kunnen we energie besparen én de natuur beschermen.'

nancy.rullens@provincie-utrecht.nl

Diersoorten

Huismus

De huismus staat op de Rode Lijst van Nederlandse broedvogels. Het recente herstel is nog te beperkt om de grote afname van eind vorige eeuw te compenseren. In het stedelijk gebied zijn zowel de nestgelegenheden als de voedselbeschikbaarheid afgenomen. Oorzaken zijn veranderingen in woningbouw (verdwijnen ouderweste pannen-daken), woningrenovatie (geen toegang meer tot nestplekken), beheer van stedelijk groen (minder onkruid- en insectenrijke vegetaties en dus voedselproblemen, minder struiken om te schuilen) en verstening van tuinen.

Gierzwaluw

Huizen, kantoorgebouwen, kerken en andere bouwsels van de mens zijn voor gierzwaluwen als een rotslandschap vol holtes, waarin zij kunnen broeden. Vooral oude gebouwen, vaak in de binnenstad van steden, zijn in trek. Door onder meer isolatie van woningen en veranderde bouwmethoden staat het aantal geschikte verblijfplaatsen sterk onder druk.

Vleermuizen

Alle achttien in Nederland voorkomende soorten vleermuizen zijn wettelijk beschermd. Een deel is gebouwbewonend. Bij de (pre-)SMP's worden per soort passende maatregelen getroffen. Extra aandacht gaat uit naar maatregelen voor de meervleermuis en tweekleurige vleermuis. De aantallen van deze twee soorten nemen de laatste jaren sterk af.

Piet Jan Dijkstra: 'Oog voor elkaars standpunt'

Piet Jan Dijkstra is voorzitter van VENIN, branchevereniging van isolerend Nederland, en is nauw betrokken geweest bij de ontwikkeling van de methodiek van het pre-SMP. 'Als isolatiebranche waren wij ook op zoek naar een oplossing om het verstoren of doden van diersoorten te voorkomen, terwijl ook de verduurzaming door moet gaan. Dat bleek flink ingewikkeld. Eind 2019 klopte de provincie Utrecht bij ons aan met de vraag of we mee wilden denken over een oplossing. De insteek was meteen heel concreet: wat moet er gebeuren en hoe gaan we dat regelen? Na enkele gesprekken kregen we er vertrouwen in. We hebben onze achterban geactiveerd en meegewerkt aan een haalbare methodiek. We zijn zover gekomen omdat Wendy van Poppel en haar collega's dit echt samen wilden oppakken, er was meteen een hele positieve vibe. Het proces verliep heel open en transparant, met oog voor elkaars standpunt. Ook bij de verdere uitrol blijven we nauw samenwerken.'

Marco Snijder: 'Verblijfplaatsen compenseren'

Marco Snijder was als ecooloog van ecologisch adviesbureau Viridis betrokken bij de ontwikkeling van de systematiek. 'Ik zat in een denktank van de provincie met ecologen van twee andere adviesbureaus. Voor de ontwikkeling van het pre-SMP was een van de vragen: hoe weet je hoeveel verblijfplaatsen je moet compenseren? Er zijn in Nederland voor vleermuizen geen (betrouwbare) cijfers in de soortendatabases. Door adviesbureaus wordt namelijk niet op gebiedsniveau geregistreerd, omdat ze nu in opdracht onderzoek doen voor projecten op pandniveau. Op basis van literatuur en onderzoeksgegevens heb ik berekend hoeveel populaties in welke woonkernen in welke mate voorkomen. Doel is om zo goed mogelijk een inschatting te geven van de aantallen beschermde soorten en een benadering te geven voor het aantal beschermde verblijfsfuncties binnen een woonkern. Dit om uiteindelijk wat te kunnen zeggen over de mate van aantasting die je als provincie dan toelaat. En vooral het risico te beperken dat essentiële functies, zoals kraamverblijven, worden aangetast. Deze worden ook preventief gecompenseerd. Uiteraard is bij het pre-SMP het uitgangspunt dat per direct het ecologische onderzoek start, zodat gaandeweg steeds meer gegevens worden toegevoegd aan de berekeningen. De cijfers hebben we bovendien allemaal flink naar boven afgerond om veilig te zitten. Je kunt beter te veel verblijfplaatsen compenseren dan te weinig tenslotte! Op basis van de eerste onderzoeken bij Pre-SMP-gemeenten zien we dat de resultaten in lijn zijn met de verwachting van de modellering.'

Gewone dwergvleermuis